

PA153 Počítačové zpracování přirozeného jazyka

06 – Logická analýza přirozeného jazyka

Pragmatické aspekty přirozeného jazyka

Vojtěch Kovář, Zuzana Nevěřilová, Karel Pala

Centrum ZPJ, FI MU, Brno

2. listopadu 2017

Obsah

- 1 Logická analýza přirozeného jazyka
- 2 Predikátová logika
- 3 Fregeho model sémantiky
- 4 Transparentní intenzionální logika
- 5 Pragmatika
- 6 Griceův kooperační princip
- 7 Řečové akty

Logická analýza přirozeného jazyka

Převod jazyka do formální logiky

- přesné vyjádření faktů
- formální odvozování

Jaký formalismus?

- predikátová logika
- modální logiky
- transparentní intenzionální logika

Přirozený jazyk → predikátová logika

Jak zapíšeme

- „Některá prvočísla jsou sudá”
- „Některá lichá čísla jsou sudá”
- „Někteří chytří lidé jsou líní”
- „Žádný starý mládenec není ženatý”
- „Žádný starý mládenec není bohatý”
- „Miloš Zeman je prezidentem ČR.”
- „Karel počítá $5 + 7$ ”

Co je špatně?

Přirozený jazyk → predikátová logika

Jak zapíšeme

- „Některá prvočísla jsou sudá”
- „Některá lichá čísla jsou sudá”
- „Někteří chytří lidé jsou líní”
- „Žádný starý mládenec není ženatý”
- „Žádný starý mládenec není bohatý”
- „Miloš Zeman je prezidentem ČR.”
- „Karel počítá $5 + 7$ ”

Co je špatně?

- různé typy pravdivosti
- nedostatečně granulórní popis

Přirozený jazyk → predikátová logika

Karel počítá $5 + 7$

$5 + 7 = 12$

Karel počítá 12

Miloš Zeman je prezidentem ČR.

Karel Schwarzenberg se chtěl stát prezidentem ČR.

Karel Schwarzenberg se chtěl stát Milošem Zemanem.

Není pravda, že francouzský král je holohlavý

Francouzský král není holohlavý

Přirozený jazyk → predikátová logika

Predikátovou logiku lze použít pro přirozený jazyk

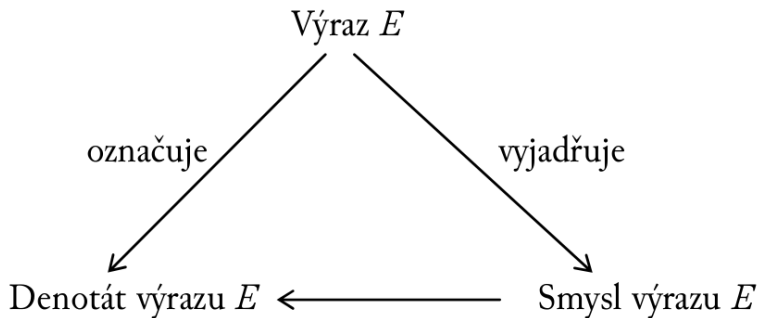
- některé aplikace to dělají
- musíme si být vědomi limitů
- jejich obcházení je možné, ale může být složité

Výhody predikátové logiky

- je jednoduchá
- je dobře prozkoumaná
- existuje inferenční stroj

Co je význam výrazu

Fregeho model sémantiky

Denotát: extenze, rozsah, Bedeutung

Smysl: intenze, obsah, Sinn

Klasický příklad s Jitřenkou a Večernicí

Koncepce možných světů

Možný svět

- množina bezsporných výroků o univerzu
- aktuální svět je jeden z možných světů

Empirická pravdivost

- pravdivost výpovědi závisí na světě
- význam je na světě nezávislý

Intenzionální logiky

- intenze (nezávisí na světě)
- extenze (denotáty v nějakém světě)

Transparentní intenzionální logika

Pavel Tichý, Pavel Materna, Marie Duží

Procedurální logika

- zavádí kromě aktuálního světa ještě aktuální čas
- význam je *konstrukce*, tj. abstraktní procedura (algoritmus), který dosadí aktuální svět a čas, a tím vytvoří objekt (extenzi)
- notace jako lambda funkce

Typovaná logika

- o – pravda, nepravda
- l – množina individuí
- τ – množina reálných čísel (časových okamžiků)
- ω – množina možných světů
- $((o\tau)\omega)$ – propozice
- $((o\tau)\omega)$ – vlastnost $((ol)\tau\omega)$

Transparentní intenzionální logika – příklady

Miloš Zeman je prezidentem ČR.

$\lambda w \lambda t [= \text{Miloš\_Zeman} \text{ Prezident\_ČR}_{wt}]$

$\text{typ } o_{\tau\omega} \quad \text{Miloš\_Zeman}/\iota \quad \text{Prezident\_ČR}/\iota_{\tau\omega} \quad = /(\text{o}\iota\iota)$

Schwarzenberg chtěl být prezidentem ČR.

$\lambda w \lambda t [\text{chtít\_být}_{wt} \text{ Schwarzenberg} \text{ Prezident\_ČR}]$

$o_{\tau\omega} \quad \text{Schwarzenberg}/\iota \quad \text{Prezident\_ČR}/\iota_{\tau\omega} \quad \text{chtít\_být}/(\text{o}\iota\iota_{\tau\omega})_{\tau\omega}$

Transparentní intenzionální logika – příklady

5 + 7

[+ 5 7]

typ τ 5, 7/ τ + /($\tau\tau\tau$)

Karel počítá 5 + 7.

$\lambda w \lambda t [\text{počítat}_{wt} \text{ Karel}^0 [+ 5 7]]$

typ $o_{\tau\omega}$ $^0[+ 5 7] / *1$ počítat / ($o\iota *1$) $_{wt}$ Karel / ι

Algoritmus normální translace

Automatická konverze z přirozeného jazyka do konstrukcí TIL (Aleš Horák)

- morfologická analýza
- syntaktická analýza
- konverze stromu na formuli
- typová kontrola
- výstup všech vrstev je víceznačný
- implementace v analyzátoru Synt

Další požadavky

- slovník typů (sněžit vs. dát – využití lexikonu VerbaLex)
- pravidla typové kontroly

Transparentní intenzionální logika – pro a proti

Pro

- korektní a velmi jemná analýza jazyka
- umožňuje korektní obecné vyvozování

Proti

- vysoký stupeň složitosti
- málo rozšířená
- často není shoda expertů na tom, co je správně

Transparentní intenzionální logika na FI

doc. Aleš Horák

prof. Marie Duží

- předmět IV029 Úvod do transparentní intenzionální logiky

Minikorpus správných konstrukcí

- <https://corpora.fi.muni.cz/t1l>

Výzkumné projekty

- Překlad českých vět do konstrukcí transparentní intenzionální logiky (2005–2007)
- Hyperintenzionální logika pro analýzu přirozeného jazyka (2015–2017)

Principy jazyka, které nesouvisí s jazykovou strukturou

- situační a obecný kontext
- interakce jazykové struktury s kontextem

Příklady

- „Kolik je hodin?” ve 3 ráno při návratu z akce
- „Máte párek v rohlíku?” – „Kečup nebo hořčice?”
- „Kolik je hodin?” – „Teď došly noviny”
- „Mohl bys otevřít okno?”

Pragmatika – základní pojmy

Externí pragmatika – komunikační situace

- $\{\{o_1, \dots, o_n\}, m, p, t, l\}$
- promluvové objekty, mluvčí, posluchač, čas, místo
- deiktické výrazy (já, tady, teď) – proměnné, které nabývají hodnot až v určité komunikační situaci

Interní pragmatika

- vztah mezi uživateli jazyka a obsahem výpovědi
- oznamovací, tázací, rozkazovací, přací (desiderativní)

Implikatury

- inference zamýšlené mluvčím
- mluvčí má *komunikační záměr*
- cílem je přenést záměr na příjemce

„Nelze nekomunikovat.“

Griceův kooperační princip

„Kooperuj s komunikačními partnery.“

- mluvčí dodržuje určitá pravidla
- posluchač předpokládá, že je mluvčí dodržuje

Konverzační maximy

- *maxima kvality*: říkej pravdu
- *maxima kvantity*: říkej jen to, co je nutné
- *maxima relevance*: drž se tématu
- *maxima způsobu*: mluv zřetelně a jednoznačně

„Kde je Vilém?“ – „Před Zuzaniným domem stojí modrá Škodovka.“

Řečové akty

Přenos informace není jedinou funkcí jazyka

- „Omlouvám se.“
- „Podávám protest.“
- „Dávám své slovo.“
- „Odkazuji svůj dům tetě Alici.“
- „Tímto vás prohlašuji za manžele.“

Každá věta má

- konstativní složku (význam)
- performativní složku (mění stav světa)

Typy/složky řečových aktů

- *lokuční*: význam, odkazy na objekty
- *ilokuční*: mluvčí něco koná
- *perlokuční*: vliv na posluchače mimo obsah